

DEN SVENSK BIOGRAFS FADER

AF B. IDESTAM-ALMQUIST

Det er påfaldende, så ofte man støder på danskere, halvdanskere og Danmark, når man studerer Sveriges tidlige filmhistorie. Det er, som om alt lys kom fra syd dengang.

Den mest bemærkelsesværdige af de danskere, der har ydet en filmindsats i Sverige, er et hidtil ganske ukendt barn med mange smukke navne: „franskmanden Le Tort“, „danskeren Letort“, „Nils Jacobsen le Tourt“, endog „Madsen“ (tydeligvis en forveksling med *Sophus Madsen*). Stort besvær har det kostet at rede ud, at der bag de vekslende navne skjulte sig en og samme person, en interessant person, der mere end nogen anden bør kaldes den svenske biografers fader.

Betegnelsen er imidlertid lidt misvisende. For lige siden 1897 eksisterede der faste biografer i Sverige. „Lumières Kinematograf“, som under jubilæumsudstillingen i Stockholms Djurgården i 1897 spillede for praktisk talt udsolgte huse i fire måneder, og hvor Lumières højrehånd *Promio* viste Lumière-programmer og egne reportagefilm og svenskeren *Ernest Florman* sine to film „Byrakstugan“ og „En akrobat har otur“ — Sveriges første *indspillede* film — var allerede en rigtig biograf med orkester, og alt hvad der hørte sig til. Efter udstillingen flyttede den til et fast lokale ved Kungsträdgården inde i byen, hvor den fortsatte et årstid. Samtidig med Lumières fungerede i sommeren 1897 en anden biograf, ledet af svensk-amerikaneren *Gus Hanson*. Han kørte film regelmæssigt i forskellige faste lokaler i Stockholm lige til 1904. Og på det tidspunkt var andre begyndt i flere svenske byer, og blandt dem var Le Tort — Letort — le Tourt — Jacobsen.

Den danske filmpioner Le Tort.

Han var som sagt ikke den første biograf-ejer i Sverige, men det var ham, som efter den alvorlige universelle filmkrise omkring århundredskiftet først fornemmede, at tiden nu var moden til det vi forstår ved biografdrift, og ham der lagde grunden til Sveriges moderne biografvæsen.

Første gang jeg hørte hans navn var engang i trediverne, da en gammel biografdirektør, der havde Blanche-biografen og en fotografisk butik ved Drottninggatan i Stockholm i forbigående omtalte danskeren Letort. Siden stødte jeg på „franskmanden Le Tort“ og „Nils Jacobsen le Tourt“ i forskellige forbindelser, altid nævnt flygtigt og vagt, og jeg begyndte at spekulere på, om det muligvis kunne dreje sig om den samme person. Jeg blev imidlertid først interesseret, da jeg — atter i forbigående — hørte, at en mand ved navn Le Tort havde grundlagt Malmøs ældste biograf. Og stærkt interesseret blev jeg, da jeg i en gammel Stock-

holmsskildring læste, at „Hornungs figurteater“, som i midten af det 19. årh. lå der hvor biografen Spegeln ved Birger Jarlgatan nu ligger, og som viste diorama, cyklorama etc. „også kaldtes Le Torts“. Var biografejereren i Malmø en ætling af denne, eller havde han usurperet dennes kunstner-navn?

Men først for ca. et år siden fik jeg anledning til at prøve at udforske sagen. Det viste sig, at „Le Tort“ var nævnt en række steder, i gamle aviser, i svenske og danske kronikker (*Arnold Hending's, Arnold Richard Nielsens*), ja, hos selve *Georges Sadoul* („*La troupe (Ole Olsens) comptait aussi de veritables „artistes“ tels que ... le prof. Le Tort, prestidigitateur*“). Men alle steder var den mystiske mand nævnt i forbigående, ingen syntes at kunne give andet end nogle enkelte løsrevne oplysninger om ham, og de forskellige forfattere kendte ikke hinanden, her og der fremkom en detalje, en lille brik til puslespillet — en fra Stockholm, en fra Malmø, Göteborg, København. Først da det med dagbladsredaktionens venlige hjælp lykkedes at opspore de nulevende personer, der havde kendt Le Tort og havde samarbejdet med ham, begyndte de 20—30 brikker at lægge sig på den rigtige plads, og til min store forundring så jeg et klart billede træde frem af en helt ny og vigtig filmhistorisk personlighed, intet mindre end den svenske biografers fader. Jeg følte mig næsten, som jeg går ud fra, Columbus må have følt det, da han så Amerika stige op af havets tåger.

Hvis jeg har placeret brikkerne rigtigt, ser puslespillet således ud i dag:

Niels Jacobsen blev født omkring 1850—60 i Jylland. Han var husmandssøn og begyndte sin artistiske løbebane med at forevise „den skæggede kvinde“ på markeder. Han blev optaget i et cirkus og blev lidt efter lidt kendt rundt omkring i Europa som trylleprofessor under navnet *Le Tort*. Han fortalte altid med stolthed, at han havde

optrådt på selveste Folies-Bergère i Paris.

Nogle steder er han blevet nævnt som „den berømte sværdsluger“, men det er en misforståelse. Ganske vist havde han et sværd, som han imidlertid ikke stak i munden, men gennem en kurv under sit specialnummer „Den amerikanske dame“. Damen sad inde i kurven.

Le Tort turnerede tidligt i Sverige, bl. a. sammen med en anden dansker, der ligeledes skulle blive filmpioner — *Ole Olsen*. Le Tort skal have vakt en del opsigt og optrådte også selvstændigt, bl. a. i det lokale i Stockholm, hvor Hornung en gang havde haft sit figurteater, eftersom det pågældende lokale „også kaldtes Le Torts“. Göteborgshistorikeren *Fredberg* omtalte i 1921 Le Tort som „en berømt magiker, der for meget længe siden optrådte et par gange i Göteborg.“

Omkring 1901—02 befandt magikeren sig i Gävle. Han beskrives da som en elegant herre på ca. 50 med lang, spids, stiv moustache, hvid piqué-vest og med et utal af ringe på fingrene. I Gävle traf han en fransk showman, ingeniør *Couprain*, som var blevet ruineret under en tourné i Rusland, og som havde en broder i Versailles, der konstruerede apparater af forskellig art. *Couprain* foreslog Le Tort, at de skulle fremskaffe et projektiionsapparat og nogle film fra broderen i Versailles og slå sig på den nye form for markedsgøgl — filmforevisninger.

Så åbnede de en fotografisk butik i Drottninggatan 71 C i Stockholm i „Hotell Phoenix' hus“, og her holdt herrerne filmforestillinger hver dag fra kl. 16—23 i tiden

Fra »Rejsen til månen«, som *Le Tort* foreviste.

marts—maj 1902. Le Tort, der havde turneret med „Den amerikanske dame“, kaldte foretagendet „Amerikanska Teatern“.

Da filmene var udspillet i Stockholm, vendte Coupvain og Le Tort blikket mod Göteborg, hvor de lejede en kælder i det nybyggede kæmpehus Arkaden, som findes den dag i dag. I juli 1902 åbnedes biografen i Arkaden — Göteborgs første — og publikum strømmede øjeblikkelig til. Blandt de besøgende fandtes kontoristen *Charles Magnusson*, den senere chef for Svenska Biografteatern—Svensk Filmindustri, og lærer og arbejdsgiver for *Sjöström* og *Stiller*.

Biografen gik fint. Flere nu berømte *Méliès*-film, bl. a. „Rejsen til Månen“, blev vist, og til succes'en bidrog Le Torts kone. Var hun den amerikanske dame, som sad i kurven? Hun siges at have været zigeunerske og meget smuk, friseret og klædt nøjagtigt som Pariser-ballerinaen *Cléo de Mérode*, hvorfor hun blev kaldt „den falske Cléo“. Litteraturkritikeren *Sten Björilds* øjne får stadigvæk en fugtig glans, når han mindes Cléo i Arkaden. Han var dengang tolv år og hørte til stampublikummet.

Efter et halvt års forløb vendte Le Tort tilbage til Stockholm medbringende „Rejsen til Månen“ og andre film. Göteborg-biografen i Arkaden blev udbudt til salg, og blandt liebhaverne var en ung skuespiller, der var genstand for sine kollegers hån på grund af sin daværende fedme (100 kg) og derfor ønskede at opgive teaterkunsten — Victor Sjöström. Det blev imidlertid andre, der købte Arkaden, som derefter længe blev drevet under navnet Alhambra.

Le Tort slog sig i stedet for ned i hovedstaden i et lokale ved Kungsträdgården, der både har været operetteater og kunstudstilling, og hvor Blanche-teatret nu har til huse. Der oprettede han hovedstadens første luksusbiograf, *Blanchs*, der senere blev premiereteater for Svenska Bios tidlige dramer, som blev indspillet i Kristiansstad.

Selv ledede Le Tort kun Blanche for en

kortere tid i 1903 med *Méliès*-film på programmet, og siden igen fra januar til marts 1904. Biografen blev så overladt til andre, og den utrættelige Le Tort drog videre til Malmø. Der etablerede han sig i et forevisningslokale, som blev indrettet nær Davids-hallsbroen.

Denne biograf, der åbnedes den 15. maj 1904 og var den første i Malmø, kom til at bestå i mange år, og der eksisterer et gammelt forlydende om, at Le Torts ven og kollega Ole Olsen skulle have haft en finger med i spillet. Olsen havde tre år før solgt det tivoli, han gennem længere tid havde haft gående i Malmø med attraktioner fra København, leveret af sportsjournalisten *Arnold Richard Nielsen*. Efter hvad der oplyses, skal Olsen have tjent 300.000 kr. på den forretning, og det er ikke helt usandsynligt, at nogle af disse penge er gået til Le Tort. Olsen, der længe havde stillet sig skeptisk over for filmkunsten, ville muligvis være med i et eksperiment for at prøve, om biografdrift kunne betale sig.

Hvordan dette nu end forholder sig, et år efter Malmø-biografens åbning i april 1905 åbnede Ole Olsen sin biograf i Vimmelskaftet 47. En af hans kompagnoner var Le Tort. Olsen har sikkert villet benytte sig af vennens kendskab til biografvirksomhed. Hverken Ole selv eller hans anden kompagnon, *A. J. Gee*, havde nogen erfaring, når det drejede sig om at lede et fast biografteater.

Fra Le Torts besøg i Stockholm og Malmø hører man intet om den falske Cléo de Mérode. Førte hendes skønhed i Arkadens billethul til forviklinger? Det vides, at Le Tort og Cléo forlod Arkaden samtidig i 1903, men der forlyder ingenting om, at hun fulgte med manden til Stockholm. Man er derfor tilbøjelig til at tro Hendinges oplysning om, at Le Tort blev skilt og giftede sig med en smuk engelsk — ikke amerikansk — dame.

I Københavns blev Le Tort ikke i samme grad pioner, som han var det i Stockholm, Göteborg og Malmø. København havde allerede nogle biografer. Og ikke kun *Constantin Philipsens* Kosmorama i City-passagen, som dette tidsskrift er blevet opkaldt efter, og som endnu i nr. 7 af 4. april 1955 af Marguerite Engberg benævnes „Danmarks første biograf.“

Kosmorama åbnedes i 1904. På det tidspunkt havde Sverige allerede en snes biografer i gang — i Stockholm, Göteborg, Malmø, Hälsingborg, Borås, Eskilstuna, Örebro, og det forekommer derfor besynderligt, at Danmark kun skulle have haft denne ene.

I realiteten fik København nok sin første biograf i 1903. Det var hoffotograf *Peter Elfelts* biograf i Frederiksberggade 27, der siden er blevet ombygget flere gange, bl. a. 1906 og 1925. Og 1904 ser det ud til, at der yderligere har eksisteret mindst een anden kinematograf, i Hafnias bygning ved Amagertorv. Denne oplysning er fundet på Det Danske Filmmuseum — ved Amagertorv!

Le Tort synes at have befundet sig vel ved Ole Olsens foretagende, så længe dette begrænsede sig til Vimmelskaftbiografen. Men så blev Olsen i 1906 overtalt af sportsjournalisten Arnold Richard Nielsen — ifølge dennes egne oplysninger — til også at begynde en filmproduktion, og Nordisk Films Kompagni blev grundlagt. „Ole Olsen ville gerne have Le Tort til kompagnon også i det ny foretagende,“ skriver Nielsen (*Folkets Avis* 27.-28. 9. 1914). Men Le Tort troede ikke på ideen og trak sig tilbage. Hans engelske kone var dog med som skuespillerinde og havde flere hovedroller i den første tid.

Marguerite Engberg nævner (Kosmorama nr. 7) blandt Olsens første medarbejdere „en kontordame“. Var det monstro Le Torts nye kone?

Selv begav Le Tort sig til England, hvor han blev enten ejer af eller leder af en ræk-

ke biografer. Det sidste spor, jeg indtil nu har fundet af de svenske biografers danske fader, er en notits i Aftenbladet 1913:

„Man lär ha sett honom i London för några år sedan.“

Han er sandsynligvis død i London. Han har da været en mand på 60 år. Det siges, at hans enke lever et eller andet sted i Danmark, men det er ikke lykkedes at finde frem til hende. Måske skjuler hun sig under det borgerlige navn Jacobsen?

Har jeg anbragt brikkerne i puslespillet rigtigt? Hvis nogen har rettelser at gøre eller er i besiddelse af flere brikker, som kan fuldstændiggøre billedet, vil jeg være meget taknemmelig for at blive informeret derom.

Det drejer sig jo om en hidtil ukendt, eller rettere efterhånden glemt, nøgleskikkelse i Skandinavien filmhistorie.

LIDT OM BRECHT OG FILMEN

AF WERNER PEDERSEN

I Østtyskland har DEFA i mangel af en egnet skuespillerinde til titelrollen udskudt optagelserne til *Bert Brecht*-filmen „Mutter Courage“, i Wien har den berømte dokumentarist *Cavalcanti* — med danskeren *Erik Aaes* som arkitekt — netop afsluttet sin filmversion af Brechts komedie „Herr Puntila und sein Knecht Matti“ om hr. Puntila der kun er menneskelig når han er fuld (jvf. Chaplins „Byens Lys“). Disse to ateliernyheder har fået os til at kige lidt nærmere på Brechts forhold til filmen ud fra den forventning, at der her kunne tegnes et interessant og nyt billede af en betydelig moderne forfatters ikke ubetydelige indsats på den politiske idefilms område. Vi fandt imidlertid kun Brechts navn knyttet til et